

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING EKOLOGIK ONG VA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Qosimova Aziza Farhod qizi

Nizomiy nomidagi TDPU 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6477634>

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinif o'quvchilarining ekologik ong va ekologik madaniyatini shakllantirishning metodologiyasi hamda usul, vosita hamda shakllari haqida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinif, tabiat darsi, ekologiya, atrof-muhit, ekologik ong, ekologik madaniyat, ekologik muammo, metodologiya, usul, vosita, shakl, o'quvchilarning ekologik tarbiyasi.

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ И КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В данной статье описаны методика, методы, средства и формы формирования экологического сознания и экологической культуры учащихся начальных классов.

Ключевые слова: Начальная школа, урок природоведения, экология, окружающая среда, экологическое сознание, экологическая культура, экологическая проблема, методика, метод, средство, форма, экологическое воспитание учащихся.

METHODOLOGY OF FORMATION OF ECOLOGICAL CONSCIOUSNESS AND CULTURE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract: This article describes the methodology, methods, tools and forms of formation of ecological consciousness and ecological culture of primary school students.

Keywords: primary school, nature lesson, ecology, environment, ecological consciousness, ecological culture, ecological problem, methodology, method, tool, form, ecological education of students.

Yosh avlod ta'lim-tarbiyasi har bir davrda ham muhim yo'nalishlardan biri hisoblanib kelgan. Shu sababli ham yoshlarning ta'lim olishiga doimo katta e'tibor qaratib kelingan va kelinmoqda. Hozirgi kunga kelib O'zbekistonda ta'lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini yanada oshirish, maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilari, boshlang'ich sinf hamda yuqori sinf o'quvchilari va oliy ta'limda bilim olayotgan talaba yoshlarda zamonaviy bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, ta'lim tizimi hamda ilm-fan sohasi o'rtasida yaqin hamkorlik va integratsiyani, erkin ijodiy fikrlashni, ta'limning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim tizimining asosi, qay tartibda amalga oshirilishi, ta'lim oluvchilarning huquq va majburiyatlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Ta'lim To'g'risidagi qonun, Davlat ta'lim Sandatri, Milliy o'quv dasturi hamda prezidentimizning qaror va farmonlarida o'z ifodasini topgan. Aynan, ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida ham ko'plab qarorlar, farmon va farmoyishlar chiqarilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va im-fan sohalarini rivolantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida bir qator ishlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan. Xususan:

-o'quvchi-yoshlarning jismoniy salomatligini muhofaa qilish, ularning barqaror ijtimoiy va intellektual rivojlanishini ta'minlash;

-xalq ta'limi tizimida ekologik tarbiyani shakllantirish va psixologik-pedagogik xizmat ko'rsatish, ilg'or tajribalarga asoslangan holda ekologik tarbiyani rivoljantirishga yo'naltirishning zamonaviy shakl va uslublarini joriy etish;

-maktablarda ekologik xizmatni takomillashtirish, tabiatshunos va ekolohlarni metodik qo'llab-quvvatlash va professional rivojlantirish, xalq ta'limi xodimlarining pedagogik faoliyatini shaxsiy muvofiqligini o'rganish;

-bolalarni ijtimoiy-ekologik hamda pedagogik qo'llab-quvvatlash markazlariga extiyojga qarab umumta'lim maktablarida faoliyat yurituvchi hamda xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi tajribali pedagog-psixologlarni fuqarolik-huquqiy shartnoma asosida jalb etish.¹

Atrof muhitni muhofaza qilish muammolari umuminsoniy ahamiyat kasb etayotgan, insoniyatning tabiiy muhitga yetkazgan salbiy oqibatlari qayta ko'rib chiqilayotgan bir paytda shu narsa malum bo'ldiki, aholining barcha qatlamlarida ekologik madaniyatni shakllantirish muammosi inson ongidagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq. Shunday ekan, o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish, ularda ekologiyaga oid bilim va tushunchalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda fan – texnika jadal suratlarda rivojlanib, inson va tabiat o'rtasidagi tabiiy muvozanat buzulayotganligi oqibatida atrof muhitga katta ziyon yetmoqda. Ona tabiatga istiqbolni ko'zlab munosabatda bo'lish, kelajak avlodga uni go'zal va tabiiyligicha qoldirish bugungi kunning muhim vazifasi. Tabiatga nisbatan inson qanchalik beraxmlik bilan munosabatda bo'lsa, tabiat ham insonga hisbatan aynan ana shunday javob qaytaradi. Har bir inson ongida ekologik madaniyat qay darajada shakllansa, jamiyat ham shu darajada taraqqiy etdi. Shu bois o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning samarali shakl va metodlarni ishlab chiqish, umumta'lim maaktabi o'quvchilarining – kelajakda xalq xo'jaligining turli sohalarida faoliyat ko'rsatadigan mutaxassislarining ekologik madaniyatni shakllantirish g'oyat dolzarb muammodir.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda atrofda tabiat bilan to'g'ri munosabatda bo'lishga tayyorlik shakllanishi mumkin. Bunga quyidagilar kiradi: hissiy tomon - tabiiy dunyoga moyillik, hayratlanish hissi, ishtiyoq, uning ob'ektlariga nisbatan hissiy ijobiy munosabat, xatti-harakatlar motivlari, biznesga tayyorlik - turli xil nostandart ta'lim va ta'lim sohasida o'z bilimlarini amalga

---

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va im-fan sohalarini rivollantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni.

oshirish qobiliyati. darsdan tashqari vaziyatlar, altruistik faoliyatda ishtirok etish istagi, xulq-atvorning "ichki" motivlarining boshlanishi fidoyilik va empatiyaning old sharti sifatida; intellektual tayyorgarlik - bolalarning tabiat haqida ma'lum darajadagi xabardorligi, bilim va kognitiv qiziqishlarning yosh darajasi, o'zini ekologik madaniyat tashuvchisi sifatida anglash. Ekologik tarbiya muammolari I.N.Zverova, A.N. Zaxlebniy, L.P.Saleeva, L.A.Saydakova va boshqalarning asarlarida ishlab chiqilgan. Ekologik ta'lim shakllari va usullari tavsifini A.N.Zaxlebniy, O.I.Dmitriyev va boshqalarning sarlarida ko'rishimiz mumkin. Ekologiya - bu tirik organizmlar va ularning jamoalarining bir-biri bilan va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri haqidagi fan. O.M.Barkovskaya ekologik ta'limni bolalarning ekologik ta'limi va tarbiyasini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli tizimli pedagogik faoliyat sifatida belgilaydi; ekologik bilimlarni to'plash, tabiatda faoliyat ko'rsatish ko'nikma va malakalarini shakllantirish, yuksak axloqiy-estetik tuyg'ularni uyg'otish, ekologik ishlarni amalga oshirishda yuksak axloqiy shaxsiy fazilatlar va mustahkam irodani egallash.

Ekologik ta'limning maqsadiga quyidagi vazifalar birlikda hal qilinganda erishiladi:

- tarbiyaviy - hozirgi zamonning ekologik muammolari va ularni hal qilish yo'llari to'g'risida bilimlar tizimini shakllantirish;
- tarbiyaviy - ekologik jihatdan mos xulq-atvor va faoliyat, sog'lom turmush tarzi motivlari, ehtiyojlari va odatlarini shakllantirish;
- rivojlanayotgan - o'z hududining holatini o'rganish, baholash va atrof-muhitni yaxshilash bo'yicha intellektual va amaliy ko'nikmalar tizimini rivojlantirish; Atrof-muhitni muhofaza qilishda faol faoliyatga intilishning rivojlanishi: intellektual (ekologik vaziyatlarni tahlil qilish qobiliyati), hissiy (tabiatga umuminsoniy qadriyat sifatida munosabat), axloqiy (iroda va qat'iyatlilik, mas'uliyat).

Ekologik ta'lim kontseptsiyasi shuni ko'rsatadiki, ekologik madaniyat asoslarini shaxsiy xususiyat sifatida shakllantirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tabiatga bilim va munosabatni shakllantirish, uning birligi, inson hayoti uchun ahamiyati, inson - tabiat - jamiyat tizimidagi o'zaro ta'siri;
- o'yinlar orqali intellektual va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish;
- ekologik xarakterdagi qadriyat yo'nalishlarini tarbiyalash;
- maqsadli xulq-atvor va faoliyat motivlari, ehtiyojlari, odatlari, axloqiy mulohazalar qobiliyatini shakllantirish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha faol amaliy tadbirlarda ishtirok etish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik madaniyatni shakllantirish texnologiyasi. Tabiatni asrash, uni muhofaza qilishga o'rgatish, umuman, ekologik tarbiya berish bugungi kunning dolzarb masalasidir. Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilariga barcha predmet darslarida ushbu tarbiya elementlarini o'quvchilarga singdirish orqali ularda ekologik madaniyatni shakllantirish mumkin. Bunday o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish yaxshi samara beradi. O'qituvchi o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etishda ularning xohishiga ko'ra individual tarzda, juftlikda yoki kichik guruhlarda ishlash shakllaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Shuningdek, uy vazifalari ham hamma uchun yagona va majburiy bo'lmasdan, bir necha variantda tayyorlanishi va o'quvchilar o'z xohishiga ko'ra tanlashlari mumkin. Masalan,

1-variantda yangi mavzu yuzasidan o'quv materialini tayyorlash, savollarga javob topish, ob'ektning rasmini chizish;

2-variantda o'quv materialini mazmunidagi atama va tushunchalardan foydalanib krossvord tuzish;

3-variantda qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib, tabiat haqida hikoya tayyorlash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ong va madaniyatini shakllantirishda sinfdan tashqari ishlar va tadbirlarning ahamiyati ham yuksak darajada. Sinfdan tashqari tadbirlar darslarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va konkretlashtirish, tabiatni o'rganishga qiziqish uyg'otish,

o'quvchilar faolligi va mustaqilligini rivojlantirish, vaqtdan tejimli foydalanish imkoniyatlarini beradi. Sinfdan tashqari tadbirlarga turli xildagi bayramlar, viktorinalar, savol javob kechalari, sinflararo va maktablararo bellashuvlar (musobaqalar), uchrashuvlar kiradi. Ushbu tadbirlar jarayonida ham o'quvchilarga ekologik tarbiya berish mumkin. Tabiatshunoslik bo'yicha yo'lga qo'yilgan sinfdan tashqari tadbirlar o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir. Ekologik tarbiyaga doir sinfdan tashqari tadbirlar tashkiliy shakli, mazmuni, o'tkazish metodlari jihatidan xilma – xil bo'lishi kerak. U o'quvchilar tarkibi, yoshi qiziqishi va ehtiyojiga, maktabning tabiiy o'rami, yil fasli, xona va jixozlarga bog'liq. Sinfdan tashqari tadbirlarning bircha turlari bir – birlarini to'ldirishlari va takomillashtirishlari lozim. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik madaniyatni shakllantirishning yo'llaridan biri sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy tadbirlar jarayonidir. Buning uchun bugungi kun o'qituvchisi izlanuvchan, harakatchan, ijodkor bo'lsa, u ta'lim bergan o'quvchilar har tomonlama yetuk, bilimdon bo'lishiga shubha yo'q. O'quvchi avvalo shuni esda tutib, tadbirlar mavzularini tuzishda mavzu mohiyatidan kelib chiqib uning mazmunini ochishga asosiy diqqat e'tiborini qaratmog'i lozim: "Inson onadan tug'ilib olamga kelgan birinchi daqiqalaridanoq tabiat ehsonidan bahramand bo'ladi. Ya'ni ilk bor havodan to'yib nafas oladi. Insonni ona tug'ib tarbiyalasa, tabiat o'stiradi. Shuni uchun uni "Ona – tabiat" deb ataladi. Ona tabiat mehrimizga, shafqatimizga zor bo'lib qoldi. Ko'pgina hayvonlar, turli nodir o'simliklar qirilib ketmoqda. Yakka-yu yagona Orol dengizimiz ham halokat yoqasida turibdi. Biz hozirgi kunda har bir daraxt, buta, giyohga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishimiz darkor. Yuqoridagi fikrlar bola ongiga yetib bora olsa, uning qalbida tabiatimiz halokatiga nisbatan achinish, mehr – shafqat, uni asrash hissi uyg'onsa – bu bizning, ya'ni o'qituvchilarning baxtimizdir. Sinfdan tashqari o'qish jarayonida o'qituvchining asosiy vazifasi – o'quvchilarni ijtimoiy ommabop, tabiatshunoslik adabiyotini o'qishga ehtiyoj hosil qilishdan iborat bo'lmog'i lozim. Ekologik tarbiyani singdirishda ommaviy tarzda sinfdan tashqari

ishlar, ekskursiyalar, konkurslar, diapozitiv va kinofilmlarni ko'rsatish bilan tematik kechalar, har xil tadbirlar, ("Qushlar bayrami"), ("Gullar bayrami"), ("Hosil bayrami") daraxtlar o'tqazish va boshqalarni amalga oshirish katta ahamiyatga egadir. Ularni o'tkazishdan maqsad – sinfdan tashqari ishlarga iloji boricha ko'proq sonida o'quvchilarni jalb qilish, ularda qatnashishga qiziqish va xohishlarini uyg'otish, bolalar faolligini yo'lga qo'yishga yo'naltirilmog'i lozimdir. Ekologiya bo'yicha sinfdan tashqari ishlar va maktabdan tashqari ishlarda olingan bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va konkretlashtirish, atrof – muhitni o'rganishga qiziqish uyg'otish, O'quvchilar faolligi va mustaqilligini rivojlantirish, bo'sh vaqtni tashkil etish imkoniyatini beradi. Bu ishlarning tarbiyaviy ahamiyati ayniqsa kattadir. Ular o'quvchilar xulq – atvoriga ta'sir ko'rsatadi, moddiy dunyoqarashni va mehnat madaniyatini shakllantiradi, bilishga qiziqishini va mutaqil kuzatish ko'nikmalarini rivojlantiradi, jamoatchilik hissini va tabiatga muhabbatni tarbiyalaydi. Demak sinfdan tashqari tadbirlar jarayonida o'quvchilarga ekologik tarbiya berish o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish vositalaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, "Atrofimizdagi olam" hamda "Tabiatshunoslik" darslarida ma'lum bilimlar tizimini olgan holda o'quvchilar tabiatdagi ekologik xulq-atvor normalari va qoidalarini ham o'rganishlari mumkin, chunki ekologik ta'lim orqali tabiatga mas'uliyatli munosabat tarbiyalanadi. Ammo ekologik ta'lim shartlari hisobga olinmasa, xulq-atvor normalari va qoidalari yomon o'rganiladi. Birinchi eng muhim shart - o'quvchilarning ekologik ta'limini o'lkashunoslik materialidan foydalangan holda tizimda 1-sinfdan 4-sinfgacha alohida elementlarning uzluksizligi, bosqichma-bosqich murakkablashishi va chuqurlashishini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. Ikkinchi ajralmas shart - kichik yoshdagi maktab o'quvchilarini mahalliy tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha ular uchun mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlarga faol jalb qilish kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik ongini hamda madaniyatini shakllantirishda sinfdan o'tilayotgan tabiatshunoslik darslari bilan birgalikda,

sinfdan tashqari darslar, maktab hamda maktablar miqyosida o'tkaziladigan tabiatni asrash haqidagi tadbirlar, tabiat bag'riga ekskursiyalar uyushtirish ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Ekskursiyalarda kichik yoshdagi o'quvchilarning ekologik faoliyatini tashkil etishda yurtimizning keng tarqalgan o'simliklari va hayvonlari haqidagi bilimlarni shakillantirishni o'z ichiga oladi, ularni o'rganishda kichik yoshdagi o'quvchilar har qanday tirik organizm himoyaga muhtoj degan xulosaga kelishadi. Natijada, ular ona tabiat va uning resurslariga extiyotkorona munosabatda bo'lishni o'rganadilar.

Tarbiya oiladan boshlangani kabi, ekologik madaniyatni shakillantirishning yana bir muhim bo'g'ini bu oiladagi muhit hamda ota-ona tomonidan berilgan ekologik tarbiya ham hisoblanadi. Maktab hamda oilada ekologik tarbiyani shakillantirish hamda bolalarning ekologik ongini rivojlantirish parallel tarzda olib borilganda yanada yuqori va ijobiy natijalarga erishish mumkin bo'ladi. Bunda o'quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash lozim, Zero, milliy qadriyatlarimiz ona tabiatni ezozlashga, atrof-muhitga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va im-fan sohalarini rivolantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni.
2. Tursunov X.T. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. –T.: Saodat RIA, 1997.
3. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.
4. To'xtaev A., Xamidov A. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – T.: O'qituvchi, 1995.
5. Abdullaev Z. Maktab o'quvchilarining ekologik munosabati va ekologik ongi // Narodnoe obrazovnaie. - 2011. - 2-son. - S. 186-190.

6. Barkovskaya O.M. Boshlang'ich ekologik ta'lim dasturining mazmuni, maqsadi va vazifalari // Boshlang'ich maktab. - 2009. - 2-son. - B.32-33.
7. www.Lex.uz
8. www.uzedu.uz
9. www.natlib.uz
10. www.ziyonet.uz